

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА БІБЛІОТЕКА УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО

ДУБАС ТЕТЯНА ПЕТРІВНА

УДК 027.54(477-25)НБУВ:655.4/.5]-
048.35:[316.77:004.77]"1991/2019"(043.3)

**НАУКОВО-ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ
НАЦІОНАЛЬНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ
ІМЕНІ В. І. ВЕРНАДСЬКОГО:
НАПРЯМИ, ТЕНДЕНЦІЇ ЗМІН, ПЕРСПЕКТИВИ (1991–2019)**

27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство
27 – соціальні комунікації

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук
із соціальних комунікацій

Київ 2020

Дисертацією є кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Робота виконана в Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського, Національна академія наук України.

Науковий керівник: академік НАН України, доктор філософських наук, професор **Онищенко Олексій Семенович**, Національна академія наук України, радник Президії Національної академії наук України

Офіційні опоненти: доктор наук із соціальних комунікацій, старший науковий співробітник **Воскобойнікова-Гузєва Олена Вікторівна**, Київський університет імені Бориса Грінченка, завідувач кафедри бібліотекознавства та інформології Інституту журналістики;

кандидат історичних наук **Кулаковська Тетяна Леонтіївна**
Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського,
Інститут бібліотекознавства,
старший науковий співробітник

Захист відбудеться «___» _____ 2020 р. о _____ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.165.01 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук у Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського за адресою: 03039, Київ, Голосіївський просп., 3.

З дисертацією можна ознайомитися в читальному залі бібліотекознавчої літератури Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського за адресою: 03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3.

Автореферат розісланий «___» _____ 2020 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат наук із соціальних комунікацій

Литвинова Л. А.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми зумовлюється необхідністю дослідження основних тенденцій змін у системі науково-видавничої діяльності наукових бібліотек як важливого напрямку підвищення ефективності використання науково-дослідного та науково-інформаційного потенціалу бібліотечних ресурсів та впровадження результатів наукової діяльності протягом трьох останніх десятиліть – періоду, що характеризується двома потужними чинниками: суверенним розвитком України та інформатизацією усіх сфер суспільної діяльності. Незалежність України надала унікальну можливість вивчення національної культурної спадщини, що зберігається в історико-культурних фондах бібліотек, та заповнити «білі плями» в її історії, створення нового наукового ресурсу для розвитку історії науки і культури, яка впродовж десятиліть була під заборону. Розвиток інформатизації відкрив необмежені можливості для створення та впровадження наукових розробок і формування відкритого наукового простору з допомогою видавничої діяльності, вносить істотні корективи в наукову підготовку та види праць, організацію технологічних процесів редагування з урахуванням нових тенденцій у науці та суспільстві.

На особливу увагу заслуговує досвід Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ), яка стала потужним науково-дослідним, бібліотечно-інформаційним, освітнім центром України, має наймасштабніший розвиток цієї сфери, яка стала модельним об'єктом дослідження. Вона розвивалася за принципами головної наукової бібліотеки, має розвинуту структуру, пріоритетні дослідження у своїй галузі та унікальний досвід науково-видавничої діяльності.

Сучасні бібліотекознавці та дослідники видавничої справи практично не досліджували основні напрями розвитку видавничої діяльності наукових бібліотек у запропонованій постановці питання, хоча існують окремі оглядові статті видавничої продукції бібліотек, що епізодично висвітлювали доробок наукового колективу. Лише окремі статті містять згадку про розвиток видавничої комунікації як самодостатньої підсистеми соціальних комунікацій, практика застосування якої залишається поза полем спеціального наукового аналізу. Отже, комплексно в такій постановці дисертаційного дослідження, питання не розглядалося.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконувалось у межах науково-дослідної роботи НБУВ і пов'язане з виконанням тем «Інформаційно-аналітичний чинник подолання кризових явищ в українському суспільстві» (0110U000027) (2010–2012 рр.), «Оптимізація інформаційно-аналітичної діяльності бібліотек в умовах інтенсифікації інформаційних обмінів» (0113U000098) (2013–2015 рр.), «Шляхи підвищення ефективності функціонування соціальних комунікацій в умовах посилення глобальних інформаційних впливів» (0116U000200) (2016–

2018 рр.) та «Інформаційні орієнтири бібліотечної діяльності в умовах розвитку стратегічних комунікацій» (0119U000219) (2019–2021 рр.).

Мета дослідження: визначення напрямів, тенденцій та перспектив розвитку науково-видавничої діяльності наукової бібліотеки у період незалежності України та розвитку інформатизації суспільства.

Завдання дослідження:

– визначити ступінь досліджуваності теми, методологію дослідження та її джерельну базу;

– з'ясувати основні напрями розвитку науково-організаційних засад видавничої діяльності в системі НАН України та НБУВ в умовах незалежності та інформатизації;

– встановити нові тенденції та фундаментальні зміни у статусі та структурі наукової бібліотеки, видавничій діяльності;

– окреслити напрями науково-дослідної, бібліотечно-інформаційної та інформаційно-аналітичної діяльності й вимог формування нового соціокомунікаційного простору;

– розглянути розвиток напрямів, видів та жанрів видавничої продукції (1991–2019 рр.) за напрямками досліджень;

– проаналізувати діяльність нових науково-дослідних підрозділів НБУВ: Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Фонду Президентів України (ФПУ), Національної юридичної бібліотеки (НЮБ) та їх видавничої продукції, зокрема становлення та розвиток досліджень у галузі соціальних комунікацій;

– зробити загальну типологічну та видову класифікацію видань бібліотеки як науково-дослідного інституту та інформаційно-аналітичного центру;

– визначити особливості редакційної політики та видавничої діяльності наукових бібліотек в умовах розвитку мережових наукових комунікацій та електронному науковому середовищі.

Об'єктом дослідження є науково-видавнича діяльність бібліотек на прикладі НБУВ як науково-дослідної установи НАН України, бібліотечно-інформаційного та інформаційно-аналітичного центру України.

Предметом дослідження є визначення основних напрямів науково-видавничої діяльності НБУВ упродовж років незалежності, специфічних особливостей видань, завдань редакційної політики в умовах використання електронних технологій та тенденцій створення мережевого наукового простору.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період від 1991 до 2019 р., що характеризується новими тенденціями розвитку науково-видавничої продукції.

Методологія дослідження базується на системному аналізі, де науково-видавнича діяльність бібліотеки розглядається як система в контексті формування, розвитку й функціонування науково-видавничої продукції наукової бібліотеки, спрямована на підготовку та реалізацію науково-дослідної

діяльності бібліотеки, залучення до наукового та суспільного обігу нового знання. Застосовуються в усіх розділах дисертації загальнонаукові (історичний, хронологічний, структурно-функціональний та порівняльний) методи, методи класифікації, наукової реконструкції видавничої продукції, моделювання, статистичний, а також спеціальні методи напряму соціальних комунікацій, бібліотекознавства, книгознавства, бібліографознавства, інформології.

Наукова новизна одержаних результатів пов'язана з аналізом і науковим узагальненням основних напрямів та тенденцій розвитку науково-видавничої діяльності наукової бібліотеки як науково-дослідного інституту та бібліотечно-інформаційного та інформаційно-аналітичного центру.

Вперше:

– встановлено фундаментальні зміни в діяльності та внутрішній структурі бібліотек, охарактеризовано розвиток нових наукових напрямів та функцій в оновленому суспільстві у взаємозв'язку з розвитком науково-видавничої діяльності;

– комплексно схарактеризовано напрями, форми, типи та види видавничої продукції, що виникли у період незалежності України та зумовлені розвитком інформаційного суспільства;

– визначено наукові видання, що є результатом розвитку книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, архівознавства, біографістики, соціальних комунікацій, інформології та бібліометрії;

– уточнено структуру, види наукових видань та інформаційно-аналітичної продукції; специфіку редакційно-видавничої діяльності в умовах розвитку наукових мережевих ресурсів;

набули розвитку:

– наукові погляди на перспективи науково-видавничої комунікації та основні тенденції розвитку презентації та внесення наукової продукції в наукометричні бази, реферативні, бібліометричні системи, цифрові ресурси науки.

Практичне значення одержаних результатів полягатиме в тому, що вони прислужать для подальшого вивчення теми, сприятимуть вдосконаленню видавничої діяльності сучасних наукових бібліотек та курсів лекцій і семінарів у профільних закладах вищої освіти, стимулюватимуть використання досвіду діяльності НБУВ.

Особистий внесок здобувача. Всі положення та висновки дисертації, винесені на захист, одержано автором самостійно.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дослідження апробовано на міжнародних наукових конференціях: «Учений інформаційного покоління: інновації, традиції та перспективи» (Київ, 17 травня 2012 р.), «Інноваційна модель наукової бібліотеки XXI століття» (Київ, 9–10 жовтня 2012 р.), «Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів» (Київ, 8–10 жовтня 2013 р.), «Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору» матеріали

(Київ, 21–23 жовтня 2014 р.), «Бібліотека. Наука. Комунікація» (Київ, 6–8 жовтня 2015 р.), «Сучасні проблеми діяльності бібліотек в умовах інформаційного суспільства». VI Міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 10–11 вересня 2015 р., «Бібліотека. Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек» (Київ, 3–5 жовтня 2017 р.), «Бібліотека. Наука. Комунікація: 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (Київ, 6–8 листопада 2018 р.), «Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху» (8–10 жовтня 2019 р.) (Додаток А).

Публікації. Основні результати дослідження висвітлено у 23 одноосібних наукових публікаціях, з яких 15 наукових статей у провідних фахових виданнях, 8 – матеріалів конференцій (Додаток А).

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, додатків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації – 346 сторінок (основна частина – 220 сторінок (9 авт. арк.), додатки – 73 сторінки). Список використаних джерел містить 238 найменувань на 33 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дослідження, висвітлено його теоретичне підґрунтя, методичну основу та джерельну базу; визначено мету, завдання, предмет та об'єкт дослідження; розкрито наукову новизну, теоретичне і практичне значення одержаних результатів, зв'язок роботи з науковими програмами, темами і планами; окреслено особистий внесок здобувача, подано відомості щодо апробації результатів дослідження та публікації автора.

У **першому розділі «Історіографія, методологічні засади та джерельна база дослідження»** запропоновано поняття «науково-видавнича діяльність» бібліотеки як науково-дослідного інституту та бібліотечно-інформаційного центру. Вона включає формування, розвиток і функціонування видавничої продукції наукової бібліотеки, розглядається як система, спрямована на підготовку та реалізацію науково-дослідної, науково-інформаційної та інформаційно-аналітичної діяльності бібліотеки, залучення до наукового та суспільного обігу видавничої продукції, її взаємозв'язок з формуванням мережевого наукового простору.

Встановлено, що сучасні бібліотекознавці та дослідники видавничої справи комплексно не досліджували основні напрями, види та статистику розвитку видавничої діяльності наукових бібліотек у взаємозв'язку з тенденціями розвитку українського суспільства, а також у контексті основних завдань наукових бібліотек з питань впровадження в науковий обіг та інформаційний простір науково-видавничої продукції. В історіографії згадувалися тенденції розвитку бібліотек в інформаційному суспільстві, створення електронної видавничої комунікації та загальні питання

книговидання. Окремі оглядові статті присвячувалися представленню видавничої продукції НБУВ у різних аспектах (праці В. М. Горового, Л. А. Дубровіної, О. С. Онищенко, В. Г. Попроцької, Т. Л. Кулаковської, Г. І. Ковальчук, Т. Ю. Гранчак, Т. В. Добко та ін.). Бібліотека як соціальний інститут, що розвиває свою видавничу діяльність, досліджувалася М. С. Слободяником, Р. С. Мотульським, Я. Л. Шрайбергом та ін. Питань бібліотечно-інформаційного виробництва та управління ресурсами торкалися у своїх працях І. О. Давидова, К. В. Ніконорова, К. В. Лобузїна та ін. Науково-видавничу діяльність Національної академії наук України розглядали О. Г. Вакаренко, Ю. В. Діденко, А. І. Радченко. Я. С. Яцків. У 2019 р. вийшли колективні монографії співробітників НБУВ, зокрема «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002)» та «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018)», де ці питання також розглядалися. Однак науково-видавнича продукція наукової бібліотеки як науково-дослідного інституту та бібліотечно-інформаційного центру не набула належного вивчення.

Джерельна база дослідження містить комплекс законодавчих та нормативно-правових актів України в галузі, що регулюють питання інформаційно-аналітичної та видавничої діяльності бібліотек: це закони України, укази Президента України, постанови уряду, постанови Президії НАН України, державні стандарти, що стосуються розвитку бібліотечної діяльності, видавничої справи, внутрішні бібліотечні документи нормативно-правового характеру, що визначають структуру, напрями діяльності, функції та завдання бібліотек – статuti, плани, звіти, видавнича продукція. Одним з основних сучасних джерел є сайти НБУВ та інших наукових бібліотек, які сьогодні містять вичерпну інформацію про їх видавничу діяльність.

У другому розділі **«Організація науково-видавничої діяльності в НАН України та Національній бібліотеці України імені В. І. Вернадського: зміни в основних засадах діяльності»** розкривається науково-організаційне та методичне забезпечення видавничої діяльності в НАН України (1991–2019) в аспектах нових тенденцій та сучасних змін, діяльність Науково-видавничої ради НАН України. Охарактеризовано процес децентралізації видавничої діяльності та надання установам НАН України права самим вирішувати питання репертуару видань, розвиток видів та видавничої продукції, передання редакційної підготовки установам, видання на власній поліграфічній базі наукових видань тощо – створює нові засади розвитку науково-видавничої діяльності. Критично розглянуто положення «Про електронні наукові фахові видання» (2004 р., за наказом МОН України та Вищої атестаційної комісії), що відображало розвиток інформаційних процесів у науці, положення «Про періодичне видання Національної академії наук України» (2008) та інші документи. Визначено нові умови розвитку науково-видавничої діяльності НБУВ, створення Редакційно-видавничої ради та Науково-видавничого центру, склад та завдання діяльності, такі документи як «Положення про порядок

друкування, обліку та розповсюдження видань НБУВ», інші нормативні документи. Розкрито склад РВР, який був представлений провідними вченими Бібліотеки, забезпечував кваліфіковане проведення наукової експертизи видань та консультаційну допомогу. Розглянуто законодавчу базу видавничої справи, низку нормативних документів, у тому числі про періодичні фахові видання тощо. Показано реалізацію функцій створювача, видавця та розповсюджувача видавничої продукції, заснування фахової періодики НБУВ та Львівської національної наукової бібліотеки імені В. Стефаника НАН України та бібліотек галузевих академій, загальноукраїнського реферативного журналу «Джерело» тощо.

У третьому розділі «Розвиток наукових напрямів діяльності НБУВ, формування видового та жанрового складу науково-видавничої продукції» відзначено, що в 90-х роках ХХ ст. почалася тенденція переростання наукових бібліотек у науково-дослідні інститути та інформаційні центри, що найбільш відчутно проявилось на прикладі НБУВ. Відбувалося формування нових наукових напрямів, спрямованих на підвищення наукового та загальнонаціонального статусу Бібліотеки, реалізації її науково-дослідної функції та активного впливу на соціокультурну сферу України як суверенної держави, розробки нових механізмів впровадження наукових результатів у суспільну практику. Нова структура НБУВ та ЛННБ, що включала низку інститутів та центрів, суттєво вплинула на формування напрямів і видів наукової продукції, а також фахової періодики.

Створюються напрями національної бібліографії, історико-книгознавчих досліджень документальної спадщини України, теоретичних та практичних розробок наукових досліджень у галузі бібліотекознавства, документознавства, книгознавства, бібліографознавства, архівознавства, біографістики, соціальних комунікацій та інформології. Практика створення науково-дослідних інститутів та центрів у структурі наукових бібліотек ефективно себе виправдала й на прикладі інших наукових бібліотек, зокрема ЛННБ НАН України, ННСГБ НААН та ДНПБ України. Однак у цих установах, на відміну від НБУВ, розвиток наукових напрямів відображав галузевий аспект, слід відзначити унікальний досвід ЛННБ у створенні «Науково-дослідного центру періодики» та фундаментальних досліджень і довідників, історико-бібліографічних досліджень. Доведено, що науково-видавнича діяльність НБУВ відображала національні та наукові функції, була організована відповідно до напрямів науково-дослідної діяльності Бібліотеки. Важливим напрямом стало вивчення рукописної, книжкової та архівної спадщини, наукова розробка історико-культурних фондів, які у ХХ ст. фактично були під ідеологічною забороною і не використовувалися як джерельна база наукових досліджень. Бібліотека у цих дослідженнях виступає інститутом національної пам'яті як установа, що організує збирання, збереження та використання джерел національної пам'яті, відіграє важливу роль у розвитку інтелектуального потенціалу суспільства. Були проведені ґрунтовні дослідження історії, змісту та складу фондів, походження джерел, колекцій та меморіальних бібліотек, забезпечення

збереженості фондів. Підготовлено значні за обсягами фундаментальні наукові праці, що базувалися на опрацюванні фондів національної спадщини та їх введення до наукового обігу. До наукового опрацювання залучають і сучасні фонди НБУВ, що розкривають склад фондів та формування електронних ресурсів, науково-методичні та довідкові праці, які регулювали розвиток наукових інформаційних технологій у бібліотеках та архівах, методичне керівництво науковими бібліотеками та архівами системи НАН України.

Новою формою видавничої діяльності стало створення бібліотечних серій: а) бібліографічна серія «Національна бібліографія України»: «Джерела українознавства», «Шевченкіана», «Газети України», «Джерела української біографістики» (Інститут української книги, Інститут біографічних досліджень, відділ національної бібліографії, відділ періодики); б) серія монографій, публікацій джерел, довідників «Історія Національної академії наук України», фундаментальною низкою серійних видань є «Вернадськіана» (Інститут архівознавства, Інститут рукопису, довідково-бібліографічний відділ); в) монографічна та бібліографічна серія «Історія бібліотечної справи в Україні» (Інститут рукопису, Інститут бібліотекознавства); г) серія довідників та видань спеціалізованих фондів: стародруків, нотних, образотворчих видань, «З історії музичної спадщини України», «Образотворчі джерела» (Інститут української книги, Інститут книгознавства); розвивається серія «Соціальні комунікації та інформаційно-аналітична діяльність» (СІАЗ, НЮБ, ФПУ).

Ініціатива наукових досліджень показала наукову творчість колективу у галузі створення таких видань як монографії, публікації пам'яток культури та документів. Так, з'явилася нова наукова продукція – комплексні наукові видання, які одночасно у складі видання мали як монографічну складову, так і бібліографічний показник або каталог історико-культурних джерел, публікацію джерел, включення ілюстрацій довідкового та верифікаційного характеру тощо. Це інноваційний вид видань, спрямований на усебічну розробку питання складного джерельного характеру або предмета, де були задіяні спеціалісти різних академічних інститутів. Як наприклад, можна згадати публікацію видатної рукописної пам'ятки – Пересопницького Євангелія 1556–1561 рр., де було проведено історичне дослідження, атрибуція пам'ятки, публікація тексту, словника мови Пересопницького Євангелія, бібліографію наукових публікацій. Комплексного характеру набуває й підготовка видань, присвячених життю та діяльності видатних осіб, коли разом з дослідженням подається публікація офіційних документів, листів, бібліографії, спогадів тощо.

Новим видом є й такий вид наукової продукції як історико-бібліографічне дослідження, що поєднало монографічний та бібліографічний текст, публікацію архівної спадщини. Розвиваються довідники нового покоління, які, зберігаючи загальні формальні вимоги як до жанру, разом з тим істотно поповнювалися змістовною інформацією, розширювали структуру та набули суттєвого якісного розвитку. Вони від інформаційно-пошукового видання перейшли до статусу науково-довідкового видання: путівники по рукописних та архівних фондах різного походження, по особових фондах вчених, зібраннях та колекціях, які

містили багато додаткової інформації. Новим явищем видавничої продукції стали електронні ресурси та бази даних, а також тексти сайтів НБУВ, які проходять редакційну підготовку, затверджуються вченою радою та поповнюють науково-інформаційні ресурси порталу НАН України і доступні віддаленим користувачам. Бібліотека розвиває електронну складову – цифрові ресурси, бази даних актуальної інформації. Ці ресурси є важливою складовою загальнонаціонального інформаційного потенціалу. Монографічні видання НБУВ розкривають теоретико-методологічні дослідження проблем та практичних питань науково-дослідних тематик. У галузі бібліотекознавства: еволюція структури і функцій наукової бібліотеки; стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України, бібліотека і політична комунікація, бібліотечно-інформаційна термінологія, документальні ресурси наукових бібліотек, бібліотечно-бібліографічні класифікації, міжнародний книгообмін, питання організацій збереження фондів та їх консервації та реставрації тощо. У галузі історії бібліотечної та архівної справи в Україні і світі: історія бібліотечної та архівної справи, життя та діяльність видатних архівістів і бібліотекарів, їх бібліографічна та архівна спадщина. У галузі книгознавства: історія та теорія книжкової культури, книжкових та документальних пам'яток, формування історико-культурних фондів, рукописних, книжкових, газетних, нотних та музичних фондів, естампів та образотворчих джерел, історичних колекцій та зібрань як об'єктів культурної спадщини. У галузі біографістики: біографічна традиція та біографічна інформація: історичний досвід формування, сучасний стан, створення біографічних систем та історіографічних досліджень, формування електронних ресурсів біографічної інформації. У галузі документознавства: теорія та історія документальних систем, формування документальних фондів НАН України та архівних установ, довідково-бібліографічна діяльність наукових бібліотек, предметні дослідження складу та змісту документальних фондів. У галузі інформології та бібліометрії: методологічні питання та технології організації знанневих ресурсів у бібліотечно-інформаційній діяльності, формування єдиного електронного та цифрового наукового простору України, інтегрованих бібліотечно-інформаційних ресурсів, бібліометричних систем тощо.

У четвертому розділі «Інформаційно-аналітичний напрям діяльності НБУВ, становлення й розвиток функцій та видавнича діяльність» розкриваються діяльність науково-дослідних підрозділів нового типу: Служби інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Фонду Президентів України (ФПУ), Національної юридичної бібліотеки (НЮБ), формування нового напрямку досліджень у галузі соціальних комунікацій, інформаційно-аналітичні та монографічні видання, особливості видавничої комунікації в електронному середовищі. Новий напрям досліджень представляє видання в галузі супроводу суспільних реформ, інноваційної діяльності, розробки та реалізації національної інформаційної політики. Це відображає тенденцію перетворення бібліотек в інфополіси, які інтегрують усі можливі ресурси та реалізують бібліотечно-інформаційну та інформаційно-

аналітичну діяльність, вимагає активної та ініціативної участі бібліотек у суспільному житті. Цей напрям реалізують інформаційно-аналітичні підрозділи НБУВ, формується нова структура інформаційно-аналітичних видань, що обслуговують органи влади та управління, здійснюють інформаційну підтримку політичного та економічного процесу суверенної держави в нових реаліях, займають своє місце у видавничих електронних комунікаціях. Виникає також і новий для бібліотек вид видавничої продукції, інформаційно-аналітична. Засновується інформаційно-аналітичний журнал «Україна: події, факти, коментарі», присвячений висвітленню та аналізу найактуальніших подій, проблемам ефективності державотворчого процесу в Україні тощо. Значна його частина базується на матеріалах з регіональної проблематики. Структура журналу передбачає наявність інформаційних додатків – тематичних інформаційних бюлетенів, які розширюють його видавничо-інформаційний простір. Крім того, виникає система інформаційно-аналітичних видань, яка формується під впливом суспільних запитів і замовлень: оперативні проблемно-тематичні інформаційно-аналітичні, інформаційно-реферативні та інформаційно-бібліографічні видання, бюлетені, дайджести, оглядово-реферативні матеріали, які оперативно надають інформацію з різних джерел державних структур, сайтів громадських організацій, бібліотечних ресурсів тощо. Ґрунтовні дослідження характеризують монографічні видання в галузі соціальних комунікацій, у них вперше в історії бібліотек опрацьовуються питання політичної комунікації, реалізації державотворчої інформаційної політики, питання інформаційної безпеки та захисту національного інформаційного простору, шляхи інтеграції бібліотек у глобальний інформаційний простір та багато іншого. Надається характеристика нових тенденцій у редакційно-видавничій діяльності, йде освоєння нових методів і форм роботи, активізація підготовки наукових праць з допомогою електронних технологій та стандартів. Редакційна політика періоду інформатизації суспільства спрямована на підготовку наукової, науково-інформаційної та інформаційно-аналітичної продукції, що оперативно потрапляє до мережевих комунікацій і є показником якості продукції. Це вимагає від сучасного редактора широких знань не лише в галузі традиційних норм та вимог редагування, а й сучасних законів, стандартів, видавничої комп'ютерної техніки та програм, контролю дотримання принципів академічної доброчесності, знання міжнародних вимог щодо включення наукових видань у міжнародні наукометричні бази, опрацювання текстів нетрадиційних електронних ресурсів та метаданих тощо.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації досягнуто її головну мету – визначено тенденції змін, напрями розвитку та перспективи науково-видавничої діяльності наукової бібліотеки у період незалежності України та розвитку інформатизації

суспільства. Було вирішено поставлені завдання, що дало підстави для таких висновків:

1. Науково-видавнича діяльність бібліотеки розглядається нами як комплексний об'єкт дослідження, який включає формування, розвиток і функціонування науково-видавничої продукції бібліотек як системи, спрямованої на реалізацію результатів науково-дослідної, науково-інформаційної та інформаційно-аналітичної діяльності бібліотеки. У цьому аспекті в історіографії й досі немає комплексного узагальнення тенденцій, напрямів, специфічних особливостей видань, створення інтегрованих ресурсів науково-видавничої та інформаційно-аналітичної продукції, редакційної політики. Як модельний об'єкт обрана НБУВ, яка досягла найбільших успіхів у розвитку науково-видавничої продукції, а також досвід деяких академічних наукових бібліотек. Джерельна база дослідження включає залучення офіційних документів, публікації джерел, сайти, які є найбільш інформативним джерелом і забезпечують верифікацію результатів дослідження.

2. В умовах незалежності України починається вільний розвиток науково-видавничої діяльності НАН України, створюється Науково-видавнича рада НАН України. Установам було надано право самим визначати наукову продукцію без будь-яких обмежень за рішенням вченої ради, почався процес розширення присутності наукової продукції в інформаційних мережах, розвиток нових форм видавничої діяльності. Наукові установи стали суб'єктом видавничої справи та одночасно видавцем, виготовлювачем та розповсюджувачем видавничої продукції, учасниками нової видавничої комунікації.

3. Розпочався розвиток нових науково-дослідних напрямів у НБУВ. Це пов'язано з тим, що НБУВ отримала статус національної, створює і надалі розвиває нову структуру з науковими інститутами (рукопису, бібліотекознавства, книгознавства, архівознавства, біографістики, інформаційних технологій), центрами (науково-видавничим, культурно-просвітницьким, консервації та реставрації), Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів державної влади (СІАЗ), Національною юридичною бібліотекою (НЮБ), Фондом Президентів України (ФПУ). Відкривається аспірантура і докторантура, спеціалізована вчена рада, розвивається спеціалізація наукової діяльності – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство, документознавство, архівознавство, соціальні комунікації, бібліометрія тощо. Бібліотека створює оновлену Редакційно-видавничу раду (РВР), засновує Науково-видавничий центр (НВЦ).

4. Бібліотека починає вже у 90-х роках реалізовувати національні, наукові та науково-інформаційні функції, почала видавати фундаментальні наукові праці в галузі національної бібліографії, історії української книжності, актуальних питань бібліотечної справи, формування та використання документальних інформаційних ресурсів з різних галузей наукового знання та суспільної діяльності, нового напрямку інформатизації та інформаційно-аналітичної діяльності.

Формується фундаментальний напрям дослідження ретроспективних історико-культурних фондів, які у ХХ ст. з ідеологічних причин не були залучені до наукового обігу. Ґрунтовно вивчалися історія, зміст та склад фондів, походження джерел, колекцій та меморіальних бібліотек, забезпечення збереженості фондів тощо. Активізуються сучасні фонди НБУВ, створюються науково-методичні та довідкові праці, які регулювали розвиток наукових технологій та організацій фондів, їх облік, обслуговування користувачів, методичне керівництво науковими бібліотеками та архівами системи НАН України. Обсяги видавничої продукції НБУВ за досліджуваний період зросли від 145,95 обл.-вид. арк. до 1129,77 обл.-вид. арк. (див. Додаток Б).

5. Характерною особливістю цього періоду стало створення фундаментальних колективних серій видань, які орієнтуються на усебічне розкриття змісту і опрацьовують нові методи підготовки таких видань. Комплексні наукові видання поєднують у собі різні види текстів, зокрема монографічне дослідження, бібліографічний покажчик, публікацію джерел тощо. Зароджується вид історико-бібліографічного дослідження, що поєднало монографічний та бібліографічний текст. Розвиваються довідники нового покоління, які істотно поповнювалися змістовною інформацією та набувають суттєвого якісного розвитку.

6. Створюється потужний інформаційно-аналітичний напрям, який бере на себе реалізацію національної інформаційної політики, орієнтований на обслуговування органів влади та управління, наукових установ, аналіз економічних та політичних засад суспільної діяльності, формується нова система інформаційно-аналітичних видань, проблемно-тематичні, інформаційно-аналітичні, реферативні та інформаційно-бібліографічні видання, бюлетені, дайджести тощо, які здійснюють інформаційну підтримку процесу становлення суверенної держави в нових реаліях, займають своє місце у видавничих електронних комунікаціях.

7. Структура видавничої продукції (як видавнича модель) потужної наукової бібліотеки містить:

1) Монографії та комплексні видання, які складаються з монографічної, публікаційної та довідкової складової в єдиному виданні.

2) Журнали та фахові збірники наукових праць, матеріали міжнародних конференцій, реферативні журнали та інші тематичні наукові збірники, що включені у бібліометричні та реферативні міжнародні бази даних.

3) Публікації пам'яток рукописної та книжкової спадщини, документальних джерел, наукові каталоги рукописних книг, стародруків, рідкісних та цінних видань, публікація архівної спадщини видатних осіб.

4) Система довідників: біобібліографія вчених та діячів освіти та культури; наукові каталоги по фондах, наукові описи та огляди; тематичні довідкові видання: бібліографічні покажчики, анотовані тематичні покажчики, бібліографічні довідники по фондах, словники, реферативні огляди документів та ресурсів тощо.

5) Система інформаційно-аналітичних видань, що формується як системний електронний ресурс і поширюється дистанційно, які оперативно надають суспільно-політичну та економічну інформацію органам державної влади та широкому колу користувачів з різних джерел.

6) Окрема група – науково-методичні видання в галузі розвитку бібліотечної та архівної справи, мережі бібліотек та архівів НАН України.

7) Характеру видавничої продукції набувають також електронні ресурси та бази даних, тексти сайтів НБУВ, а також публікація цифрових ресурсів.

8. Формування мережевого наукового простору визначило виникнення нових форм і засобів видавничої діяльності, редакційно-видавничої роботи з допомогою електронних технологій та стандартів, освоєння нових вимог щодо специфіки наукової, науково-інформаційної та інформаційно-аналітичної продукції, орієнтованої на функціонування в мережевих комунікаціях та ресурсах. Це вимагає від сучасного редактора постійного вдосконалення знань не лише традиційних норм та вимог редагування, а й будувати новий тип редактора, який орієнтується в сучасних законах, стандартах, видавничої комп'ютерної техніки та програмах, міжнародних вимогах до оформлення й змісту наукових видань, зокрема періодики, а також до повнотекстового, реферативного та бібліографічного ресурсу, що публікується на сайтах і порталах.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковано основні наукові результати дисертації:

Статті, опубліковані у наукових фахових виданнях України:

1. Дубас Т. Роль бібліотечних закладів у реалізації програми інформатизації українського суспільства. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2009. Вип. 23. С. 44–52.

2. Дубас Т. Інформаційний ринок і видавнича діяльність наукових бібліотек. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2009. Вип. 25. С. 76–86.

3. Дубас Т. Бібліотеки науково-дослідних установ НАНУ в системі соціальних комунікацій: видавничий аспект. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2010. Вип. 27. С. 247–255.

4. Дубас Т. Особливості використання електронних технологій у підготовці наукових бібліотечних видань. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2011. Вип. 30. С. 277–287.

5. Дубас Т. Видавнича діяльність як важлива складова науково-дослідної роботи НБУВ (2005–2010). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2011. Вип. 32. С. 377–384.

6. Дубас Т. Розвиток електронних інформаційно-аналітичних продуктів сучасної бібліотеки (з практичного досвіду СІАЗ НБУВ). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2012. Вип. 33. С. 371–378.

7. Дубас Т. Видавнича діяльність НБУВ як сфера наукового знання і практичної діяльності. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2013. Вип. 35. С. 327–332.

8. Дубас Т. Розвиток видавничої діяльності Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського в умовах цифрового середовища. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2013. Вип. 36. С. 452–460.

9. Дубас Т. Видавнича діяльність наукових бібліотек у сучасному інформаційному середовищі: тенденції розвитку. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2014. Вип. 39. С. 341–350.

10. Дубас Т. Розвиток видавничої діяльності наукової бібліотеки і вдосконалення якісних аспектів цієї діяльності. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2015. Вип. 41. С. 264–283.

11. Дубас Т. Організація видавничої діяльності в сучасній бібліотеці: нові тенденції в бібліотечному просторі. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2016. Вип. 43. С. 461–475.

12. Дубас Т. Видавнича діяльність наукової бібліотеки в контексті інтенсифікації інформаційних обмінів: методичні аспекти. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2017. Вип. 46. С. 45–61.

13. Дубас Т. Представлення наукових видань у міжнародних наукометричних базах: видавничі стандарти. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2019. Вип. 52. С. 339–349.

14. Дубас Т. Науково-видавнича діяльність НБУВ: розвиток напрямів, видів та жанрів видавничої продукції (1991–2019). *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В. І. Вернадського*. Київ, 2020. Вип. 58. С. 377–393.

Статті у фахових виданнях, які включено до міжнародних наукометричних баз, та у виданнях іноземних держав:

15. Дубас Т. П. Видавнича діяльність сучасних бібліотек в електронному світі. *Znanstvena misel journal*. Ljubljana, Slovenia, 2019. № 36. Vol. 1. pp. 80–85.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

16. Дубас Т. Роль видавничої діяльності НБУВ у поліпшенні інформаційного забезпечення науковців. *Учений інформаційного покоління: інновації, традиції та перспективи* : зб. матеріалів третьої міжнар. наук. конф. молодих учених (Київ, 17 трав. 2012 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2012. С. 97–99.

17. Дубас Т. Видавнича практика СІАЗ НБУВ в умовах розвитку електронних інформаційних технологій. *Бібліотека і розвиток доступу до правової та соціально значущої інформації* : зб. матеріалів Міжнар. наук. конф. «Інноваційна модель наукової бібліотеки ХХІ століття» (Київ, 9–10 жовт. 2012 р.): додаток до зб. наук. пр. «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Вип. 33». Київ, 2012. С. 126–129.

18. Дубас Т. Видавнича продукція НБУВ на сучасному етапі: проблеми, перспективи. *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог*

розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2013. С. 141–143.

19. Дубас Т. Трансформація видавничої діяльності наукової бібліотеки в умовах цифрового середовища. *Місце і роль бібліотек у формуванні національного інформаційного простору* : матеріали Міжнар. наук. конф., Київ, 21–23 жовт. 2014 р. / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2014. С. 202–205.

20. Дубас Т. Науково-видавнича діяльність бібліотек як чинник розвитку комунікаційних процесів. *Бібліотека. Наука. Комунікація* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 жовт. 2015 р.) : у 2 ч. Ч. 1 / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к інформ. центрів академій наук – членів МААН. Київ, 2015. С. 257–259.

21. Дубас Т. Розвиток видавничої діяльності наукової бібліотеки в системі соціальних комунікацій. *Сучасні проблеми діяльності бібліотек в умовах інформаційного суспільства* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф., Львів, 10–11 верес. 2015 р. Львів : Нац. ун-т «Львівська політехніка», 2015. URL: <http://ena.lp.edu.ua:8080/handle/ntb/29648>.

22. Дубас Т. Методичні аспекти видавничої діяльності сучасної наукової бібліотеки. *Наука. Комунікація. Стратегічні завдання розвитку наукових бібліотек* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовт. 2017 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2017. С. 207–210.

23. Дубас Т. Видова специфіка інформаційно-аналітичних видань: стан і перспективи розвитку. *Бібліотека. Наука. Комунікація: 100-річчя Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 6–8 лист. 2018 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2018. С. 300–304.

АНОТАЦІЯ

Дубас Т. П. Науково-видавнича діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського: напрями, тенденції змін, перспективи (1991–2019). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук із соціальних комунікацій (доктора філософії) за спеціальністю 27.00.03 – книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство. – Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Київ, 2020.

У дисертації комплексно досліджено основні тенденції змін у видавничій діяльності наукових бібліотек, з урахуванням досвіду Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, у період 90-х років ХХ – 10-х років ХХІ ст. – період незалежності України, звільнення від ідеологічних обмежень та прискореного розвитку інформатизації суспільства.

Встановлено фундаментальні зміни в діяльності та внутрішній структурі бібліотек, охарактеризовано розвиток нових наукових напрямів та функцій в оновленому суспільстві у взаємозв'язку з розвитком науково-видавничої діяльності.

Комплексно схарактеризовано напрями, форми, типи та види видавничої продукції. Визначено наукові видання, що є результатом розвитку книгознавства, бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, архівознавства, біографістики, соціальних комунікацій, інформології та бібліометрії.

Уточнено види наукових видань та інформаційно-аналітичної продукції; специфіку редакційно-видавничої діяльності в умовах розвитку наукових мережевих ресурсів.

Ключові слова: науково-видавнича діяльність бібліотеки, наукові напрями бібліотек, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, види видавничої продукції бібліотек, наукові мережеві ресурси.

АННОТАЦІЯ

Дубас Т. П. Научно-издательская деятельность Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского: направления, тенденции изменений, перспективы (1991–2019). – Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата наук по социальным коммуникациям (доктора философии) по специальности 27.00.03 – книговедение, библиотековедение, библиографоведение. – Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского, Киев, 2020.

В диссертации комплексно исследованы основные тенденции изменений в издательской деятельности научных библиотек, с учетом опыта Национальной библиотеки Украины имени В. И. Вернадского, в период 90-х годов XX – 10-х годов XXI в. – период независимости Украины, освобождения от идеологического контроля и ускоренного развития информатизации общества.

Устанавливаются фундаментальные изменения в деятельности и внутренней структуре библиотек, рассматривается развитие новых научных направлений и функций в обновленном обществе во взаимосвязи с развитием научно-издательской деятельности.

Комплексно охарактеризованы направления, формы, типы и виды издательской продукции. Определяются научные издания, являющиеся результатом развития книговедения, библиотековедения, библиографоведения, документоведения, архивоведения, биографистики, социальных коммуникаций, информологии и библиометрии.

Уточнены виды научных изданий и информационно-аналитической продукции; специфика редакционно-издательской деятельности в условиях развития научных сетевых ресурсов.

Ключевые слова: научно-издательская деятельность библиотеки, научные направления библиотек, Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского, виды издательской продукции библиотек, научные сетевые ресурсы.

SUMMARY

Dubas T. P. The V. I. Vernadsky National Library of Ukraine publishing and scientific work: directions, trends of change, prospects for development (1991–2019). – Qualification research, on the rights of manuscripts.

Thesis for Candidate degree in Social Communications (PhD) in specialty 27.00.03 – Book Studies, Library Science, Bibliography. – The V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, Kyiv, 2020.

The dissertation presents complex research of main tendencies of changes in publishing activity of scientific libraries since 90s of the 20th up to the 10s of the 21st centuries, i.e. the first period of Ukraine sovereignty, removal of ideological restrictions and accelerating of society informatization.

The library research and publishing activities constitute the complex object of study, which includes formation, development and functioning of research and publishing library production as a system aims at realization of science, research, information, analytic activities of the library.

Fundamental changes in libraries activity and internal structure, primarily in the leading scientific library – V. I. Vernadsky National Library of Ukraine (VNLU) – are stated, development of new scientific trends and functions in renewed country in interconnectedness with development of scientific and publishing activities, is characterized. VNLU creates and develops new structure with research institutes (research of manuscripts, library studies, book studies, archive studies, biography studies, information technologies), centers (scientific and publishing, culture and education, conservation and restoration), Service of Information and Analytical Support of State Authorities, National Law Library, Presidential Foundation of Ukraine.

Directions, forms, types and kinds of the library publishing production are characterized in complex. Scientific editions which are results of library studies, book studies, library studies, bibliography studies, biography studies, social communications, informology, bibliometrics, are determined. Considerable attention is paid to culture heritage which libraries keep, and issues of libraries activity in information society. Kinds of scientific editions and information and analytical production are specified.

The characteristic feature is establishing of fundamental series of editions and complex scientific editions which unite in itself various kinds of texts, in particular, monographic study, bibliographic index, publication of sources, background information etc.. New kind of history and bibliography study, guidebooks of new generation which are replenished with new information and gain essential quality development, are emerged.

Development of scientific and publishing work determined noted innovative component in traditional kinds and includes new kinds of scientific production. The classification presupposes:

monographs and complex editions, which consists of monographic, publication and reference parts;

journals and professional collections of papers, papers of international conferences, refereed journals, which are aimed on inclusion to bibliometrics and refereed international databases;

publications of manuscript and book heritage, documental sources, catalogs of manuscripts, incunables, rare and precious books, publication of famous persons' archives;

system of guidebooks: bibliography of scientists, scholars, leaders of education and culture, catalogs of collections, scientific descriptions and reviews; thematic guidebooks (indexes, collections guidebooks, dictionaries, refereed reviews of documents and resources etc..);

system of information and analytical editions, which forms as systemic electronic resource and disseminates remotely, and provides social, political and economic information to state authorities and users;

special group is scientific and methodic editions in the areas of librarianship and archive sphere, within the network of National Academy of Sciences of Ukraine libraries and archives;

electronic resources and databases, texts of VNLU website, and publication of digital resources which have no paper version yet. The question on recognition of these resources as results of scientific and publishing work and form of publishing communication arises.

Formation of network scientific space determined emerging of new means of publishing and editorial work with the assistance of digital technologies in terms of new international standards and demands of electronic society, with due regard for new demands in specifics of scientific production, taking into account new conditions and forms of scientific editions preparing and work of editorial office with electronic resources and databases of various kinds which have strong intellectual component and which library produces.

Keywords: research and publishing activity of scientific library, libraries research directions, the V. I. Vernadsky National Library of Ukraine, kinds of libraries publishing production, digital resources, electronic periodicals, scientific network resources.

Підписано до друку
Формат 60x90/16. Папір офс.
Ум. друк. арк. 0,9. Наклад 100 пр. Зам. № .

Науково-видавничий центр
Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського
03039, м. Київ, Голосіївський просп., 3